

Csaba László

ÁTMENETTAN ÉS KÖZGAZDASÁGTAN

Módszertani tanulságok egy részterület műveléséből

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

A 2013. május 6-án megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Csaba László

ÁTMENETTAN ÉS KÖZGAZDASÁGTAN

Módszertani tanulságok egy részterület műveléséből

Magyar Tudományos Akadémia • 2013

Az előadás elhangzott 2013. november 26-án

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN

© Csaba László

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Pálinkás József, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

Kivonat. Ez az előadás a teljesség igénye nélkül arra a kérdésre keresi a választ, hogy a posztkommunista átalakulás tanulmányozása milyen hasznosítható tanulságokkal járt a közgazdasági elmélet művelőinek szélesebb köre számára. Megállapítja, hogy – a világ közgazdaságtanában folyó megújulással párhuzamos módon – a módszertani pluralizmus, ezen belül a történeti, az intézményi és az összehasonlító gazdaságtani közelítés jogaiba történő visszahelyezése és az egyoldalúan csak a matematikai formalizálást előtérbe helyező megoldások visszaszorulása figyelhető meg.

*

Negyed század általában elégséges idő ahhoz, hogy egy történelmi korszaknak, elemzési egységnek tekinthessük. Vehetjük a két háború közti időszakot, a harmincéves háború ennél kissé hosszabb szakaszát vagy a kínai történelemnek a Nagy Ugrás 1958. évi meghirdetésétől e szakaszt véglegesen lezáró, 1979. évi, a Teng Hsziao-ping nevéhez kötődő pragmatikus reformok sorát megindító időszakát. És a tudományágak fejlődésében is bevett a negyedszázados szakaszolás. E hagyományok szellemében, a gondolatkísérlet erejéig, a rendszerváltozást is egy negyedszázados keretben értelmezzük. A lengyel kerekasztal-tárgyalások 1989. áprilisi lezárását tekinthetjük kiindulópontnak – ekkor történt meg a történelemben először, hogy egy kommunista párt önként átadta a hatalmat a vele versengő erőknek. És lezárásnak tekinthetjük 2014 júniusát, az Európai Parlament megválasztását, amelyben immár az átalakult országok széles élbolya, kilenc ország, vagyis a kategória közel harmada vehet részt. E kör számára – a szó szűk értelmében legalábbis – véget ért a sajátosan posztszocialista „átmenet”,

amennyiben az itt létrejött gazdasági rendszereket a mintául szolgáló partnerek, az EU tagállamai a magukéval azonos minőségűnek ismerték el. Miközben nem gondoljuk – az összehasonlító gazdaságtan művelőjeként már szakmai és személyes okokból sem gondolhatjuk – azt, hogy a piacgazdaságnak a való világban egyetlen helyes, adekvát modellje létezne, mint a bevezető mikro- és makroökonómiai tankönyvekben, azt azonban gondolhatjuk és gondoljuk is, hogy *egy különleges szakasz véget ért*. Az a szakasz, ahol a makroökonómia és a gazdaságpolitika egészének szokásos kérdéskörét egyértelműen *felülírta* a piacgazdaság sajátos intézményi rendszerének a kialakítása, bejáratása, majd az uniós elvárások konkrét rendjéhez való illesztése. Ma már a magyar gazdaság, de az észt vagy a horvát sem, különbözik jobban a – pusztán elvontan létező – kontinentális európai szociális piacgazdasági modelltől, mint mondjuk Portugália, Írország vagy éppen Finnország gyakorlata. Ugyanakkor kézenfekvő – már csak az európai növekedés tartós lelassulása okán is¹ – az, hogy az intézményi és a gazdaságpolitikai változások sora aligha érhet véget, sőt, *a neheze – a fenntartható fejlődési pályára állás* – még előttünk áll.

A jelen előadásban nem a szokásos módon, a tények, statisztikák, politikai lépések egyenkénti elemzésével élünk. Eggyel – sőt kettővel – magasabb elvontsági szinten, egy önreflektív gondolat kísérletbe fogunk. Abból indulunk ki, hogy mostanra létrejött a föntebb jellemzett korszak részletein túlmutató, a gazdaságelmélet általánosságai szintjét megközelítő ismeretanyag, amelyet jelentős kiadók által jegyzett kézikönyvekben (Kolodko–Tomkiewicz szerk. 2011; Hare–Turley szerk. 2013, Kollmorgen et al. 2014), valamint átfogó és nem kevésbé rangos kiadók gondozta monográfiákban (Turley–Luke 2010; Kornai 2012; Berend 2010) feldolgozást nyert, és amelyhez az elmúlt negyed században közreadott elemzéseinkkel – ha szerény mértékben – magunk is megpróbáltunk hozzájárulni. Ezért,

¹ A tartósság összetevőit elemzi részleteiben (Elekes–Halmi 2013, különösen 61–63), kiemelve, hogy az új tagállamok potenciális növekedése már 2008 óta az uniós átlagnak megfelelő évi 2%-on állandósult, és ez semmiféle fölzárkózásra nem ad alapot, még kevésbé számíthatunk arra, hogy e térség „az európai növekedés motorjává” válhatna.

a mából visszapillantva, és az egyes korszakok napi vitáin, érzelmeiktől túlfűtött megítélésein túllépve, föl lehet és föl is kell tennünk azt a kérdést: *mit adott eme részterület kutatása a világ közgazdaságtana számára?* Az utóbbiban folyó út- és helykeresés eléggé széles körben ismert, és ezért a globális irányzatokhoz illeszkedünk akkor, amikor e kérdés megválaszolására vállalkozunk – elismerve a feladat teljes körű megoldása monográfiát igényelne.²

Az átmenettan – néha tréfásan *tranziológjának* is nevezett tevékenység – a közgazdaságtan magas elvontsági szinten művelt, matematikailag formalizált modellező fő sodrával szemben kezdettől fogva az elmélet és a gyakorlat afféle kölcsönhatásban létezett, ami a természet- és az élettudományokban megszokott, de a mai közgazdasági főáramtól merőben eltérő. Ha tetszik, ez az igazi *kísérleti közgazdaságtan*, amely – az amerikai megfelelőjétől eltérően – nem mesterkéltné körülmények közt, elszigetelt csoportokra vetített, korlátozott viselkedési megfigyeléseket jelent. Ellenkezőleg: párhuzamosan, egyszerre több ország egész társadalmán folyt a kísérletezés, hol több, hol meg kevesebb eredménnyel. Ugyancsak a természettudományokat és az orvostudományt idézi, hogy jelentős a külső hatások és a rendszer – már-már káoszt idéző – bonyolultságából adódó, az előre láthatóság és a kiszámíthatóság minimumát sem biztosító volta. Ha tetszik: soha rosszabb kísérleti alanyt/terepet a modern közgazdaságtannak, ami a *visszatérő* jelenségek, a *bármikor és bárhol* alkalmazható törvények, a szabadon válsztott előfeltételezések, a matematikai *szépség*, a *racionális* várakozások és az elemzés *prediktív* erejének bővületében élt és él ma is.

Kiindulópont: közgazdasági kérdés-e a rendszerváltozás?

Ez a – kívülálló számára talán mesterkéltné tetsző – kérdés a lehető legkomolyabban felmerült az első pillanattól kezdve. Hiszen a szovjet birodalom – leg-

² A bővebb kifejtésre az Akadémiai Kiadónál megjelenésre váró kötetünkben (Csaba 2014) teszünk kísérletet.

több szemlélő számára váratlan – összeomlása, az ezt követő intézményi légüres tér, majd a helyreállítás nehézsége, az összeomlást követő valóságos depresszió³ mind-mind egyedi jelenség. Nemhogy tetszés szerint ismétlődnének, hanem voltaképp egyszer sem ismétlődött. Márpedig egyedi jelenségeket a tömegjelenségek, az ismétlődő folyamatok és a törvények kielemezésére létrehozott modern közgazdaságtan általában nem tud és nem is kíván vizsgálni. Tértől és időtől független föltételezésekkel sem élhetett – hiszen például a haszon vagy a vagyonérték maximalása egy olyan helyzetben, ahol a tőkejavak értéke nem ismert, a külső és a belső árak kapcsolata véletlenszerű aligha lehet. Racionális várakozásokkal nem lehet élni kaotikusan alakuló, a korábbi és a későbbi logikát egyaránt meghazudtoló, átláthatatlan közegben. Hiperinfláció mellett a különböző időszakokban megfigyelt értékek nem vethetők egybe. Ahol a cégek még sokáig a közigazgatás kinyújtott karjai, a mikroökonómia elvileg minden körülmények közt érvényes törvényei sem érvényesülhettek.

Mindennek hatására szó sem volt arról – pedig ezt számtalanszor hallottuk akkor és azóta is –, hogy az elavult tankönyvek leselejtezésével és kitűnő amerikai tananyagoknak a vezető egyetemeiről történt egyszerű átemelésével meg lehetett volna oldani ezeket a kérdéseket. Rövidre fogva: e tananyagoknak, sőt a washingtoni konszenzusban összegzett gazdaságpolitikai tudásnak is⁴ szinte semmi mondanivalója nem volt – mert nem is lehetett – az egyedi történelmi kihívás kezelésére. A forgalomban lévő tananyagok egyik része – a főáramúak – eleve nem is törekedtek gazdaságpolitikai alkalmazások, ajánlások megfogalmazására.

³ E visszaesés mind időtartamában, mind mértékében meghaladta a világháborús és az 1929–33-as mértékeket. Igaz, nem lehet az átalakulással közvetlen összefüggésbe hozni – vagyis transzformációsnak nevezni – hiszen jórészt a nagy szervezeti és politikai egységek széteséséből, a korábban egyeduralgó hierarchikus-bürokratikus koordinációs mechanizmus felbomlásából, valamint a hiánygazdaság elfedte torzulások nyíltá válásából adódtak. Ha csak a kereskedelem átertelését vesszük, az önmagában is termelés-visszafogó hatású, mint a valós árak bevezetése vagy a behozott árak versenye is. Holott mindez hosszú távon jólétnövelő, sőt el sem kerülhető.

⁴ Utóbbiról összegzően lásd Mihályi (2008) és Szakolczai (2009) egymást sok tekintetben kiegészítő vitáját.

A gazdaságpolitikai jellegű ismeretek többnyire nem a posztszovjet viszonyokra vonatkoztak, ezért már kezdetben látható volt (Winiecki 1992), hogy kevésbé relevánsak a sajátos, az intézmények összeomlása jellemezte helyzet értékelésére és javítására. Végül a források egy harmadik köre, a szovjetológia – mai szóval *area studies* – világa inkább a szociálintropológia, a politikai és a történelmi narratívák, semmint a közgazdasági elemzés világába tartozott.

Mivel mindeme folyamatok a világgazdaságnak számunkra ugyan fontos, de egészében messze *nem meghatározó részében mentek végbe*, sajátos és áthidalhatatlan *ellentmondás jött létre* a főáramú, akadémiai közgazdaságtan és a rendszerváltozás művelői és kutatói között. Ez fontos – meghatározó – eltérés akkor is, ha kézenfekvő: mind az akadémiai tudományon belül, mind a gazdaságpolitika és az alkalmazott elmélet művelői közt számos megoszlás mutatható ki, és talán nem is az „ortodox” (hagyományörző) és „heterodox” (szokatlan/újító) jelzők jelenítik meg eme eltérések lényegét.

Míg a főáram jeles képviselői szinte kivétel nélkül tettek egy-egy kirándulást – tanácsadói minőségben – térségünkbe, majd visszatértek a kaptafához, a térség közgazdasági *közlet szakadás jött létre*. Az egyik tábor – a kisebbség – az elméleti tan-székek és a nemzetközi csereprogramok világában szervesen beépült a főáramba. A másik – nagyobbik – részük viszont a helyi kísérlet és tévedés módszerét követve próbálta előbb csak *megérteni*, utóbb *megjavítani* azt az empirikus anyagot, amellyel dolgoznia adatott. Miközben kezdetektől fogva számos kísérlet történt a szakadék áthidalására – kézenfekvő okokból – a megosztottság a mai napig is fennáll. Nem egyszerűen arról a – minden tudományt minden korban jellemzett – helyzetről van szó, hogy az elmélet célja, zsánere és mércéje eltér a gyakorlattól, sőt az alkalmazásokétól is. Hanem egy majdhogynem totális párbeszédhiány jött létre, amely a nyugati társadalmakban sem ismeretlen eltérések és intézményes elkülönülés *megsokszorozódását* jelenti.

Rövidre fogva: a közgazdaságtan egyre inkább amerikai és egyetemi tudománnyá vált, saját mércéjén még a nyugati társadalmak és gazdaságok konkrétumait kutatók is rendre könnyűnek találtatnak⁵ – a *World Economy*től a *Kyklos*ig terjedő körben, nem is szólva a térségünkkel foglalkozó lapokról. Ezt a kiadók által is követett és közreadott sorrendekből bárki könnyen ellenőrizheti a világhálón. Másfelől: az átalakulás valós folyamatainak megértéséhez meglehetősen kevés hasznát vesszük ama kutatásoknak, amelyek a személyes életvitel kérdéseit taglalják, az elhízástól a dohányzásig, vagy tisztán matematikai értelemben vett szépségük okán kerülnek a legelőkelőbb lapokba. Utóbbiakban mutatóban van – ha van – gyakorlati, különösen pedig a mi térségünket érintő elemzés – ez is könnyen ellenőrizhető a világhálón.

Ha nem a közgazdaság *tanát, hanem tudományát* vizsgáljuk,⁶ akkor nehéz ki-
térni ama felvetés elől, hogy mondjuk a hiperinfláció megtörése, a működő
energiaszolgáltatás kialakítása, az államháztartás fenntartható módon való
kiegyensúlyozása, a munkapiac vagy éppen az egészségügy megszervezése miért
is ne lenne közgazdasági kérdés. És fölmerült a hagyományos témák sora is. Ez
a növekedéstől a világgazdasági beágyazódáson át a vállalati működés célszerű
rendjéig, a jognak a gazdaságfejlődésben játszott szerepéig terjedt. Vagyis: nem

⁵ A közkézen forgó nemzetközi folyóiratrangsorokban egyedül a londoni CEPR gondozta, a Blackwell Kiadónál megjelenő negyedéves lap, az *Economic Policy* ér el helyezést – az első húszat számítva. A listákon szereplő számviteli és munkatudományi lapokat Európában inkább az ágazati, semmint a közgazdasági (mai szóval makroökonómiai) periodikák közé soroljuk, és a tisztán matematikai-ökonometriai lapok előkelő helyezése sem kézenfekvő. A helyzet legutóbb az angol Királyi Közgazdasági Társaság figyelmét is fölkelte. A nagy tekintélyű – vezető európai – lapban megjelent egyik írás (Hudson J. 2013) azt emeli ki, hogy az üzleti karok/lapok sorrendjében pont fordított értékrend érvényesül, holott ők a közgazdasági karok outputjának fő fogyasztói. A másik elemző, a tudományelméletben korábban is jeleskedő Laband (2013) pedig a sorolások szubjektivitását mutatja be, például azzal, hogy viszonylag szerény eltérések beépítésével/elhagyásával gyökeresen más sorrendek jönnek ki minden általa vizsgált körben. Lehet, hogy mégsem indolult, hogy minden folyóirat már a kezdő lapján megadja, hogy a maga területén hanyadiknak sorolta be a Thompson-Reuters üzleti csoport kategorizálása?

⁶ E két tárgyalásmód megkülönböztetéséről, okairól és következményeiről hasznos és alapos áttekintést nyújt Móczár József (2008/2009) kétrészes tanulmánya.

is tudunk olyan területet említeni, ahol az átalakulás gyakorlata bele ne ütközött volna már eddig is olyan kihívásokba, amelyeket végső fokon nem a „szűkösség tudománya” lenne hivatott megválaszolni.

Az első körben ebből az áttekintésből az a következtetés adódhat, hogy az átmenettan *tárgya másfajta eszközöket, módszereket és kérdésfeltevést követelt meg*, mint amellyel ma a vezető lapokba – a közgazdasági szakma és az amerikai egyetemek által árgus szemmel figyelt *tíz legjobb lapba* – be lehetett volna kerülni jelenleg vagy akár a jövőben is, ameddig a ma ismert szerkesztési elvek és gyakorlat párosa érvényesül. És fordítva: a vezető lapokban elismert vagy éppen az elmúlt negyed század során közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett kutatási eredmények közül igen kevés van – ha van – olyan ismeret vagy eljárás, amelyet a rendszerváltoztatás megértésére, a kiábrándító eredmények megjobbítására föl lehetne használnunk. Erre lehet ugyan azt mondani, hogy a szakma nagyjainak soha sem volt ez a céljuk, de számunkra, a posztkommunista válságba csöppent elemzők és társadalmak számára ez sovány vigasz. Ami ellenben – legalább a szakma számára – vigasztaló lehet, az az, hogy *a klasszikus közgazdaságtan meghatározó fölismerései*, amelyek például az infláció káros voltáról, az adózás célszerű formáiról és méltányosságáról, a közpénzügyek fönntarthatóan kiegyensúlyozott voltáról vagy épp az anticiklikus gazdaságpolitikáról és a gazdaságpolitika rendszerszemléletéről szólnak, *továbbra is jó eredménnyel hasznosíthatóknak bizonyultak* – még hozzá Oroszországtól Kelet-Németországig mindenütt.

Az átalakulás kísérleti laboratóriuma

Az a terület, ahol a legélesebben elvált egymástól a rendszerváltozás kutatása és formálása a közgazdaságtan fősodrától, az éppen a gyakorlati alkalmazás és az azzal való szoros kapcsolat volt. Miközben az elméletben – Milton Friedman nyomán – közkeletűvé vált prediktív erő megkövetelése és mércekénti értékelése, eközben mindennek hiánya nálunk a trivialisok közé került. Hiszen, mint láttuk, az előrelátást, a racionális várakozások kialakítását, sőt az első évtizedben még a

megszokott – tankönyveinkben eleminek leírt – koordinációs mechanizmusokat és jelzéseket – köztük árjelzéseket, mármint komolyan vehető árjelzéseket – is nélkülözniük kellett. A gazdaságpolitikának éppúgy, mint a cégvezetésnek, a háztartásnak éppúgy, mint a pénzügyi közvetítő rendszer jeles szereplőinek.

Ez az a helyzet, amikor a közgazdaság tanának el kell hallgatnia. A köz gazdaságát elemző *tudomány* számára ezzel szemben szinte irigylésre méltó helyzet jön létre. A szokásoktól merőben eltérően a gyakorlatban próbálhat ki – szép szóval „tesztelhet” – ötleteket, ismereteket, régi és új felismeréseket. Nem túlzás talán azt mondani, hogy jó esetben – vagyis a világháborúkat és a permanens forradalmat leszámítva – egy nemzedék életében egyszer ha adódik efféle lehetőség. És ahogy egy különleges trópusi betegség gyógyítása az orvostudományt, az olajárak megsokszorozódása a műszaki tudományt, úgy a rendszerváltozás a közösség gazdálkodásával foglalkozó tudományt új kihívásokkal szembesítette, lehetőségeket adott, és egyben veszélyekkel is terhes volt. Hiszen a nem rutinszerű helyzetre új megoldásokat kell kiagyalni – és mint magánéletünkben is tudjuk, az ötletelésnek jelentős kockázata is vannak (amellett, hogy időnként szórakoztató lehet).

Nem volt történelmi előzmény és példa, ami közvetlenül alkalmazható lett volna arra a helyzetre, amelyben – a közhellyé koptatott fordulattal – a rántottából tojást kellett varázsolni. A párhuzamok igen részlegesek és töredékesek voltak, és sokszor átéltem, milyen nagyfokú volt mindnyájunkban, akik e folyamatot valamilyen fokon alakítottuk, a kétely a tekintetben: *mi is az ismereteink tárházából a valóban és számunkra is releváns tudás?* És mi annak látszata csupán, vagy egy rossz vicc, egy kósza ötlet talán. A lépcsőházi bölcsességgel ma már könnyebben tudjuk ezt, de a maga idejében nem így volt – ezt őszintén be kell ismernünk, kutatóknak és gyakorló közgazdászoknak egyaránt. Nem elég – nem is elegáns, nem is méltányos – a politikára hárítani minden felelősséget. Akkor sem, ha a politika művelőinek – mint az egyszeri rabbinak – mindig voltak és vannak ötletei bőven, még akkor is, amikor liba már rég nincs az udvarban.

A kísérletezés lehetősége és kényszere, a gyakorlattal való szoros kapcsolat – néha szimbiózis – merőben ellentétes az amerikai zsánerű akadémiai közgazdaságtan elvárásaival, szemléletével és értékrendjével. Ott legföljebb néhány hónapra szokás kirándulni a gyakorlat világába, akkor is ritkán válik főhivatású folyamatalakítótá bárki. Kenneth Arrow-tól James Mirleesig terjed azok köre – csak a Nobel-díjasok közül –, akik egy-egy időszakban kirándultak a döntéshozatal terepére. De művüket bevégezvén szinte menekülésszerűen tértek vissza a tanszéki elefántcsonttoronyba, a modellek és az ábrák békés világába, a matematikai szépség vonzásába. Igaz ez azokra is – a néhai Milton Friedmanra és Paul A. Samuelsonra –, akik adott esetben populáris lapok, a *Business Week* és a *Newsweek* hasábjain akár kétheti rendszerességgel, szinte váltógazdálkodásban kommentálták a gazdaságpolitika folyó ügyeit, egymást sem kímélve. És igaz ez azokra is – Gregory Mankiw-tól Kenneth Rogoffig –, akik nemcsak megmerítkeztek a döntéshozatal világában.

Az elméletörténet ismerői számára közhelyszerű és bizonyítást sem igénylő annak észrevételezése, hogy *az Egyesült Államokban a döntéshozatal hagyományosan élesen elkülönül* – térben, kompetenciában és személyi állományban – az egyetemi – ahogy ott mondják: *academic economics* – művelőinek körétől. Ennek tükröképe az, hogy a tanszéki közgazda – különösen a formalizmus áttörését követő három évtizedben – *némi lesajnálással tekint* a politika, az érdekek és az intézmények hálójában vergődő gyakorló közgazdászra, legyen szó a makrogazdaság, a banki élet vagy a vállalati világ képviselőiről. Ezek vergődését jó esetben a valódi – az elméleti, a tiszta – közgazdaságtantól élesen elkülönített pénzügytan, a szociológia vagy az üzleti tudományok világa tanulmányozhatja. A „társadalomtudományok királynőjére” azonban mindez nem tartozik.

Nem pusztán ízlésbeli kérdésről van szó. Az amerikai vezető egyetemek *előléptetési gyakorlatában* ennek megfelelő irányzatok érvényesülnek, ennek fontos eleme az, hogy a gyakorlati tevékenységet körülbelül annyira értékelik, mint mondjuk a sportolást vagy az egyházi életben kifejtett aktivitást. Ismeretes, hogy

Amerikában mindkettőt – már a felvételik során is – értékelik. Ámde ezek segédpontok ahhoz képest, amit a főtblán lehet elérni.

Közismert, hogy Európában Colbert, Ricardo, List, Keynes vagy épp Walter Eucken számára a közszereplés és a kutatás nemhogy elvált volna, hanem azonos érme két oldala volt. Ez a szélesebb európai hagyomány: Raymond Barre-től Mario Montiig szinte nincs valamirevaló közgazdász, aki számára a közéleti szerepvállalás, a folyamatok befolyásolása ne lett volna életeleme. Számukra kézenfekvő, hogy a „puding próbája az, hogy megeszik”. Tanulságos, hogy a szakmánk önvizsgálatában szinte minden szerző által egyetértőleg idézett David Colander (2010) az európai gazdasági doktorképzés előnyei közt első helyen emeli ki – még hozzá az amerikai leszűkítő törekvésekkel szemben – a széles közelítést, a közéleti aktivitást és a társtudományokkal való párbeszéd képességét is.

Ebben a közelítésben már nem föltétlen botcsinálta az a közgazdász, aki a gyakorlat fölvetette kérdéseket vizsgál, netán még azzal is kísérletezik, hogy gondolatait a gyakorlatban kipróbálja. Vélhetőleg kevesen kockáztatnák meg, hogy kétségbe vonják: a közgazdász szakma és a tudományág egésze szegényebb lenne az olyan szereplők nélkül, mint mondjuk Leszek Balcerowicz, Antal László, Jan Svejnar, Tardos Márton, Jegor Gajdar vagy Grzegorz Kolodko. Mivel nem kívánunk a ló túlsó oldalára átesni, leszögezzük: a felsoroltak – bővíthető – körével nem gondoljuk lefedettnek a közép- és kelet-európai térség közgazdasági elmélet-történetét, hiszen abban számos más – például a matematikai áramlatot művelő, a viselkedés-gazdaságtant kutató, a vállalati magatartást, az innovációt, a gazdasági rendszereket, a fejlődéstant és sok más elméletet formáló részterületet művelő kollégáink is szervesen beletartoznak. Állításunk csupán az, hogy amikor a térség közgazdászai a valóság felé fordultak, és elméleteiket a valóságon tesztelték, *nem kanyarodtak el sem a szakma hagyományaitól, sem értékrendjétől, sem a tudományos jó modor követelményeitől*. Eltértek viszont attól a Samuelson által meghonosított gyakorlattól, amelyben a koherenciavizsgálat, esetleg a statisztikai szignifikanciavizsgálat jelenti az „empirikus tesztelést”, nem a való élet tényein való kipróbálás. A köz-

gazdaságtan talán legeredetibb ma élő művelője, Deirdre McCloskey, aki a chicagói egyetemen több tudományszakot – így a közgazdaságtan mellett a nyelvészetet is – *distinguished professors*ként oktat, joggal minősítette ez az úgynevezett „módszertanilag igényes” közgazdaságtan legsúlyosabb baklövésének.⁷

McCloskey e meglátását némelyek talán sommásnak és egyoldalúnak vélhetik. Ám saját területünkön sokszorosan igazolást nyert, hiszen az átmenettan egyik leggyakoribb – mindahányunkat meglepő – tapasztalata volt az, hogy a gazdaságelmélet bevett tételei nem mindig előre látható módon és irányban igazolódtak vagy cáfolódtak meg.

Az ellenkezője sem igaz?

A fentebb vázolt helyzet talán az indokoltnál is erőteljesebb és szélesebb körű fenntartások sorát ébresztette a közgazdaságtan egészével, annak „használva” kapcsolatban a tudományok művelői és a közélet szereplői közt egyaránt. Ezt mutatja az az ellentmondás, hogy miközben a gazdaságinak *nevezett* oklevelek száma nőttön-nő, *a valódi közgazdaság-tudományi oktatást nyújtó szakok és irányok létszáma beszűkült*. A legalább részben valóságos közgazdaság-tudományi ismereteket nyújtó képzések – így az igényes, nem gyorstalpaló üzleti képzés, a nemzetközi tanulmányok, a szociológia, a politológia, a közszolgálati ismeretek – ezt nem ellentételezték. Nagyon messze van az az európai mérce, ahol a hallgatók harmada (sic!) tanul valamiféle tudományt, és „alig” kétharmaduk praktikumot – nálunk kilencztedes az utóbbi arány. És ekkor nem is szóltunk arról, hogy – különösen a nagy létszámú esti, levelező, másoddiplomás és kiegészítő szakokon – nem ritka a képzés *teljesen tartalom nélküli, formális mutatvánnyá silányulása*. Ilyen például a pénzügyi képzés egyetlen matematikaórával, ipargazdász-képzés operációkutatás nélkül, vagy amikor a matematikai statisztikát, esetleg a gazdasági jogot három

⁷ E kérdés visszatérően foglalkoztatja hosszabb-rövidebb írásaiban. A legalaposabb kifejtés a következő műben található: Ziliák, S. T. – McCloskey, D. N. (2008).

kétórás blokk keretében vélik elsajátíthatónak. De a rendszeres nappali képzésben is lehet ma már oklevelet szerezni lényegében bármilyen, a magyar gazdaságra, az átmenetre vagy éppen a világgazdaságra, a fejlődésre és az EU-ra vonatkozó ismeret kötelező rendben történő elsajátítása nélkül.

Nem lehetünk meglepve ezért, hogy a közéletben évtizedek óta burjánzik a *vajákolás*, a jobb esetben együgyű vagy az egykori „foxi-maxi” tananyagát fölelevenítő ötletelés, a semmiből sem adódó javaslathalmazok gyártása. A döntések jelentős része visszatérően *előkészítetlen*. A rendes üzletmenet szokásos kellékei, így a cél előzetes kijelölése, az eredménymutatók meghatározása, költségek fölbecslése, elő- és utókalkuláció rendre hiányoznak, néha még nagy cégeknél is, de az állami gazdálkodásban biztosan. Magyarországon az Állami Számvevőszék visszatérő panasza, hogy utólagos ellenőrzéseikből nem vonnak le tanulságokat se a múltra, se a jövőre nézve.

Ezt a közhelyet azért kell megemlítenünk, mert ama tételek megdőltének, *amelyek sosem is szerepeltek a közgazdaság tanában, még kevésbé tudományában*, nem lenne szabad egy szakma lenullázásához vezetniük. Például az a tévhit, hogy a magánosítás egyben igazságosabb társadalmat és kiegyenlítettebb jövedelemelosztást hozhatott volna, nyilván képtelenség, ezért sehol sem olvasható (pedig társadalmi elvárás volt).

De a kitalált ellenfelek világa mellett léteznek egyáltalán nem képzelt betegségek is. Ezek jó része abból adódik, hogy eleve sokszoros előfeltételezések, azaz szigorú paraméterrendszer mellett igaz felismeréseket *az e vonásokkal nem bíró gyakorlati terepen alkalmazták*. Utóbbira különös késztetést és lehetőséget adott a modern közgazdaság-tudomány elvontsága, formalizmushoz való vonzódása és a gyakorlat lebecsülése. Másfelől a szereplési vágy, a mindenáron való újítás heve a természettudományokban sem ismeretlen.⁸

⁸ Érdekes – lelombozó – példák sorát hozza az élettudományok területéről e törekvésnek a „Trouble at the lab”. *The Economist*, 2013. október 19. számában közölt áttekintés. Ez nyilván nem menti a közgazdászokat saját – hasonló – hibáik következményei alól.

Már a bevezető részben idéztünk – a teljesség igénye nélkül – számos átfogó monográfiát és sokszerzős kézikönyvet, amelyben az átmenettan főbb felismeréseit összegezték a vezető kiadók a szakma és a szélesebb érdeklődő közönség számára. Nyilván lehetetlen vállalkozás lenne egyetlen előadásban azt felsorolni, hogy mely tételek váltak be, melyek igazolódtak részlegesen, és melyek buktak meg a gyakorlatban. Ha valakinek volt már a kezében ma használatos közgazdasági tankönyv, akkor az könnyen belátja: egy pontról pontra haladó egybevetés minden ésszerű keretet szétfeszítene. Mivel hasonló egybevetésekkel korábbi írásainkban is próbálkoztunk, most csak néhány mozzanatot emelnénk ki, amelyben vélhetőleg a szakma túlnyomó többsége ma már egyetért.

Föltétlenül szükség van a *stabilizációra*, vagyis az áremelkedések megfékezésére. Sehol és soha nem jött létre tartós növekedés pénzstabilitás nélkül. Ennek előfeltétele a piaci verseny mellett az államháztartás fenntarthatóan kiegyensúlyozott állapota vagy annak megközelítése.

Mindenképpen szükséges – lehetőleg korai szakaszban – a gazdasági rendszer átfogó *liberalizálására*. Ez nem a szabadelvű ideológia követését, hanem a korábbi, mennyiségi jellegű megkötéseknek pénzügyiekkel való fölváltását jelenti. Ha ez elmarad, sem az árak nem tájolódnak jól, sem a magántulajdon hatékonysági tartalékai nem tárulnak föl.

Ha a liberalizálás egyszeri jelleggel, viszonylag rövid távon javítja a hatékonyságot, hosszabb távon annak alapja csak a magántulajdon lehet. Ugyanis kell egy „végső mozzgó”, akinek az ösztönző rendszer végén állva elemi érdeke a vagyoneérték megőrzése. Elvesztése esetén ugyanis saját jóléte és hatalma, nem utolsósorban leszármazottainak jóléte és státusa rendül meg. A *magánosítás* ezért a rendszerváltoztatásnak politikai, társadalmi és gazdasági értelemben is gerince, hiszen a kiindulópont a totálisan vagy majd teljeskörűen állami kézbe vett gazdaság, amelyre nem épülhet szabad és hatékony társadalom.

Minden játékszabály annyit ér, amennyit betartanak belőle. Következésképpen szükség van az ismételt játékszabályainak, vagyis az intézményeknek a kialakítására. Az intézmények hatásossága pedig elkerülhetetlenül kontextusfüggő, vagyis nem lehet azonos minden társadalomban az alkalmazandó, vagyis az ideális megoldás.⁹ Ezt a felismerést sajnos nagyon későn és vélhetőleg túl nagy áron tanulta meg a rendszerváltó országok társadalma.

Egyetértés mutatkozik abban a tekintetben is, hogy a mai világgazdaságban a fejlődés alapfeltétele a globalizációban való részvétel, hiszen egyetlen példája sincs az elzárkózó politika tartós sikerének. Ez a felismerés magában foglalja az állam és a piac konfliktusos, de nem antagonisztikus értelmezését (Szentés 2011: 357–401), amennyiben az állam és a piac tökéletlenségei felerősíthetik egymást – ezek a bukott államok. De ez sem elkerülhetetlen: a fejlődést előmozdító változatban a közhatalom működése a piac működését erősíti, és civilizált keretek közt tarja. Emellett biztosítja a társadalmi közjó irányába való haladást, a sérülékeny csoportok védelmét és nem utolsósorban a piac által nem kellő mennyiségben és minőségben nyújtott közjavakat. Ilyen a pártatlan közigazgatás, a jó minőségű és széles bázisú oktatás és a gazdasági igényeket az ökoszféra ismert korlátaival egybehangoló környezetvédelem. Mindezt kellő időben, mértékben és választékban érdemes biztosítani.

Vélhetőleg ki lehet bővíteni ezt a listát – a hozzászólói kör természete szerint rövidebb vagy hosszabb elemsorral. De abban vélhetőleg nincs vita, hogy mindez a közgazdaság-tudomány bevett, ismert, széles körben nem vitatott, közmegegyezés-szerű tételeire épül. Igaz, inkább a klasszikus, mint a mai főáramot képviselő neoklasszikus közgazdaságtan tételeiről van szó. Még hozzá függetlenül attól, hogy e fölismeréseket formális vagy verbális modellben fejtették-e ki először. Következésképp: nem igaz az, hogy a közgazdasági tudományoknak egyáltalán ne lett volna muníciójuk a

⁹ Szép formális levezetést adja ennek az összefüggésnek vaskos kötetében Masahiko Aoki (2001) stanfordi professzor.

rendszerváltozás értelmezéséhez. Legföljebb e gazdag tárházból ötletszerűen és többnyire nem a helyzethez illő módon *szemezgettek* azok, akik tehetők, kész recept nem lévén.

Megismételjük: ez a megállapítás nem hárítja a felelősséget egyoldalúan a közélet vagy éppen a vállalati átalakítások szereplőire. A döntéshozók – nálunk ugyanúgy, mint a közgazdasági Nobel-díjasok 95 százaléka munkáltatójának és többnyire hazájában, az Egyesült Államokban – érdekeik, értékrendjük, ismeretségük és érdeklődésük szerint *válogathattak és válogatnak ma is* a gyakorlati szempontból végtelennek tekinthető elméleti kínálatból. Ugyanakkor egyáltalán nem közömbös az, hogy a természete szerint mindig és mindenütt – jelenleg is – sokszólamú *tudomány* eredményeiből mennyiben lesz *tan*, azaz kötelező anyag, amelyet az oktatásban használnak. Ezt azok a kollégák döntenek el, akik az egyetemi előmenetel és/vagy az országosan kötelező tananyag meghatározása révén a szűrőszerepet játsszák a túlnyomó többség számára.

Nem mondunk újdonságot, ha emlékeztetünk arra: a nyugati tankönyvekben a samuelsoni neoklasszikus szintézis, a keleti tankönyvekben – a jelentősen felpuhult, gyakorlatközelibbé vált – kapitalizmus és szocializmus politikai gazdaságtana formálta a kínálatot.¹⁰ Mindkettőjük közös vonása, hogy a főntebb sorolt kérdések megválaszolásához igen kevés támpontot nyújtottak.

De nem volt sokkal jobb a helyzet az üzleti tudományok terén sem. Csak példaként említjük meg azt a fontos körülményt, hogy a magánosításnak egészen más a természete akkor, ha a nemzeti vagy legföljebb 5 százaléka cserél eképpen gazdát, mint Nagy-Britanniában történt a 80-as években. Ráadásul az is egy évtizedre elhúzva. És más a történet akkor, amikor – mint a mi térségünkben

¹⁰ Magyarországon 1986 és 1991 közt paradox módon mindkettő: a Csáki Csaba és a Zalai Ernő fémjelezte reformmal a piacvezető Corvinus Egyetemen – akkor BKÁE – nyugati standard mikro- és makroökonómia és a legtöbb intézményben, valamint a továbbképzés különféle formáiban a tovább élő marxista gazdaságtan párhuzamosan alakította – ha alakította – a gondolkodást.

– a nemzeti vagyon 50–80%-a cserél gazdát, esetleg – másodlagos privatizáció vagy külföldi tulajdonos megjelenése révén – többször is két-négy esztendő alatt. Utóbbi esetben a nemzetgazdaság és *a társadalom minőségét érintő átalakításra kerül sor*, amely lényege szerint eltér attól, mint amikor csak egy-egy cég vagy ágazat keretében versenyt vagy jobb vállalatirányítást próbálnak teremteni. Ma ez közhely, negyedszázada erről sehol sem lehetett olvasni.

Az államháztartás egyensúlya – különösen a félreértelmezett keynesi tanítások és a gazdaságot pénz nélkül tárgyaló neoklasszika mellett – nem tűnt perdöntő kérdésnek az elméletben. Ámde mennyire perdöntőnek bizonyult a gyakorlatban – a posztkommunista átalakulás során még inkább, mint az EU országokban. Mint ma már tudjuk: ott is fontosabbnak bizonyult, mint akár egy évtizede is gondolták.

A mikroökonómia törvényei elvileg univerzálisak. Kivéve persze azt a helyzetet, ahol – mint láttuk – a gazdasági döntésekhez szükséges elemi információ sem hozzáférhető, az árak nem mutatják a szűkösséget, eképpen a hozzájuk kötődő ösztönzők is eltorzulnak. Létre kellett hívni azokat az intézményeket – játékszabályokat –, amelyeket a modern nyugati közgazdaságtan szinte minden iskolája előfeltételez. A főáram épp azért vonatkoztat el tőlük, mert létüket triviálisnak – eképpen adottnak – veszi.

A legtöbb nyugati tananyag akkor is külön – vagyis általában külön tan-
könyvben és külön tárgyban – taglalja a külgazdasági kapcsolatokat és *a nemzetközi pénzügyeket*, ha azokat a kis, nyitott nemzetgazdaság számára fontosnak tartja. Az európai országokban az elmúlt évtizedben meghonosodott tananyagoknál kivétel nélkül ez a helyzet. Közismert, hogy az amerikai tananyagokban is, ha – felsőbb szinten egyáltalán van – külön témakör és tárgy a „nyitott gazdaság makroökonómiája”. Ez teljesen más, mint az évszázados kontinentális hagyománnyal bíró, német eredetű világgazdaságtan.

Mivel a rendszerváltoztató országok mindegyike – Oroszországot is beleértve – kis nyitott gazdaság, számukra *eleve csak egy nemzetközi folyamatokba ágyazott közgazdasági tárgyalásmód lehet releváns, már a tananyagok szintjén is*. Hiszen hogy is lehetne mondjuk az egykulcsos adó előnyeiről és hátrányairól értelmesen gondolkodni a lényegében még ma is zárt amerikai gazdaság alapján, ha mondjuk nálunk a külkereskedelem és a nemzetközi pénzmozgás a kereslet kalibrálását, a jövedelmi és a fogyasztási hatást, valamint a termelési folyamat alkalmazkodásának mikéntjét alapövetően átírja (Erdős 2012).

Közismert ebben az összefüggésben, hogy a korábbi, államilag vezényelt kereskedelem összeomlása a rendszerváltozás fontos *kiváltó – és nem pusztán kísérő – tényezője volt*. Éppen ezért az első évtized gazdaságpolitikáját jelentős mértékben – néha szinte teljesen – meghatározta az a sajátos, egyedi, másutt nem ismétlődő és elméletileg nem is nagyon érdekes feladat, hogy miképp lehet keletről nyugatra terelni a kereskedelmet, miként lehet a zárt gazdaságból nyitott gazdaságot létrehozni? Továbbá: miként lehet a korábbi tervgazdasági fixpont – a Szovjetunió – helyett új, a piacgazdaság számára kedvező és annak részleteit is sok tekintetben meghatározó új horogonyt találni – az Európai Unió Maastricht után erőteljesen megváltozó keretrendszerében? Ez utóbbi önmagában is méretes intézményi, jogi, működésbeli és persze pénzügyi alkalmazkodást igényelt. A valutakonvertibilitás, majd a tőkemérleg szabadságának helyreállítása – hat-hét évtizedes megszakított-ság után – önmagában is jelentős feladat volt, már ahol – mint mondjuk a FÁK államokban – visszájára nem fordult.

Nem folytatjuk a felsorolást, amely elvileg tetszés szerint nyújtható lenne. A felsorolt példákkal vélhetőleg sikerült szemléltetnünk – ha bizonyítani nem is – azt, hogy a rendszerváltozás egy sor olyan, ízig-vérig makrogazdasági és elméleti kérdést vetett föl a gyakorlatban, amelyre a főáramú közgazdaságtannak sem, de *a közgazdasági tudományok együttesének sem volt* – mert nem is lehetett – *kész válasza*.

Néhány tanulság az elmélet és a módszertan számára

Valószínűleg többkötetes átfogó elemzést igényelne, ha harminc ország negyedszázados fejlődésének tanulságait összegezni kívánnánk. Ehelyütt – a kézikönyvek és a monográfiák igény szintjénél sokkal szerényebben – néhány olyan felismerést előlegezünk meg, amelynek megfogalmazását a meglehetősen széles körű irodalom megítélésünk szerint már lehetővé teszi. Eközben a jó tudomány és a helyes módszer kérdéséről a különféle iskolák közti örökzöld vita lezárását meg sem érdemes kísérelnünk, mert lehetetlen.

A közgazdasági elmélet célszerű módon nem szorítkozhat a „mindig és mindenütt érvényes törvényszerűségek” feltárására és megfogalmazására. Mint bármely más – alkalmazásra is törekvő – tudományágban az igazán érdekes kérdések *a válsághelyzetben* adódnak. Akkor, amikor – az orvosoknál – „a műtét sikerült, a beteg elhunyt”.

Ha elsimerjük a kontextus jelentőségét – nemcsak az alkalmazás, hanem a leírás és értelmezés szempontjából szóba jöhető elméleti keret szempontjából is –, akkor megerősítést nyer Aoki (2001) korábban idézett meglátása arról, hogy azonos eredményeket eltérő közegben *eltérő módszerekkel* lehet elérni. Vagyis: az egységesítés, a zsinórmérték – *benchmarking* – csak első közelítésben segít, a második, harmadik és további lépésekben már nem. A tudományban sem.

Ebből következően sosem mellőzhető a történeti és *az intézményi* közelítés. Nem azért, hogy a mérés helyét átvegye a költészet – erről semmilyen tudományban nem lehet szó. De az bizonyára igaz, hogy ahogy az orvos kórtörténet, a bank hiteltörténet, a munkaadó a munkavállaló képzettségét és gyakorlatát igazoló papírok és referenciák nélkül nem tud dönteni, a közgazdász sem hagyatkozhat az általánosságokra, az elvont törvényszerűségekre és az algoritmusokra.

Nem minősülhet *tudományon kívülinek* egyedi, *egyszeri esemény/ek vizsgálata*, különösen akkor nem, ha az tömegeket érint, ha az a tudományban bevett föltételezések tesztelését lehetővé teszi, vagy éppen a közkeletű bölcsességeknek ellentmond.

Mi több, a koherencia és a szignifikancia vizsgálata nem pótolja soha és semmikor a „puding próbáját”. A kísérletben megfigyelt eredmények – különösen, ha ismétlődnek – *induktív úton önálló tételek megfogalmazására*, korábbi tételek módosítására vagy igazolására is alapot adhatnak.

E tekintetben mellékkörülmény – ha tetszik divat, ízlés dolga – az, hogy az említett eredményeket modellezéssel, esettanulmánnyal, gazdaságpolitikai alkalmazással, kikérdezéssel, statisztikai megfigyeléssel vagy bármely más, az empirikus kutatásokban közkeletűen alkalmazott eljárás révén nyerjük. *A tudományosságnak nem a matematikai leírhatóság, hanem az ellenőrizhetőség a kritériuma*. Ha a magasabb matematika – például a káoszelmélet – lehetőséget ad majd korábban eképpen le nem írható folyamatok formalizálására, annál jobb. De nem ez a belépő követelmény.

A közgazdasági tudományokban *sem lehet kizárólagos és tartós sikermérce a szakma önértékelése*, lapjaiban megjelenő, sokszor körkörös idézettség, tudományos presztízs. Az eredményesség valódi mércéje az, hogy a leírás *a valóságot követi-e, helyesen és mások számára követhető módon*. Második lépésben pedig az, hogy alkalmazásának hatására – képletesen szólva – a beteg nem hal meg, hanem meggyógyul.¹¹ Szerencsére sok jó példánk is van – a rémtörténetek mellett – arról, hogy a civilizált, európai szociális piacgazdaság Közép-Európában létrehozható volt.

¹¹ Erre már négy évtizede figyelmeztetett – éppen az akkoriban egyeduralkodó Harrod–Domar elméleti modell és annak kritikátlan alkalmazásai kapcsán – klasszikus esszéjében Lord Peter Bauer (1981/2000). Tömör kifejtésének kiemelkedő eleme annak bemutatása, hogy miként vonta el az absztrakcióhoz való vonzódás mind az elemzőket, mind a döntéshozókat az alkalmazásokban perdöntő mozzanatok – így a kontextus – alapos mérlegelésétől. Eképpen egy sikeres elmélet Fekete Afrika sok évtizedes vergődésének egyik okává vált.

Az új tagállamok beilleszkedtek az EU-ba, és az első globális válságot a régiéknél sokszor sikeresebben állták. Harmadikként említhetjük a felismerések *időtállóságát* – ez más tudományterületekben is kézenfekvő, még az irodalom- és a zenetudományban is.

A rendszerváltozás tanulmányozása erős kételyeket ébreszt minden olyan állítással, illetve a ma uralkodó amerikai szerkesztői és előléptetési gyakorlattal szemben, amely a deduktív, *spekulatív módon elért eredmények* – köztük az imputált árak, a szimulált folyamatok, a csak a modellben magában érvényes felismerések – kimunkálását *a tudományosság alapkövének, sőt egyedüli kritériumának* tekinti. Hogy jelenleg ez a meghatározó a szakmában, azt bárki megtapasztalhatja, ha a szakma legtöbbre tartott lapjai, így a chicagói *Journal of Political Economy*, a Harvard Egyetemen szerkesztett *Quarterly Journal of Economics* vagy épp az *American Economic Review* elmúlt évtizedben megjelent szinte bármelyik számát föllapozza. A rendszerváltozás a maga ellentmondásaiban – és máig is csak részben megértett kimenetében – ismét ráébresztheti a szakma művelőit: a gazdasági folyamatok jelentős része spontán, előre jelzhetetlen, sőt néha kimondottan kaotikus és részleteiben biztosan indeterminált. Vagyis: *nem rendelkezik ama attribútumokkal, amelyek révén a matematikai leírhatóság tekintetében „jól viselkedhetne”*, még oly okos elemzők hozzáértő keze között is. És miközben mind vállalati, mind nemzetgazdasági szinten pótolhatatlan szükség van a „ha-akkor” típusú, vagyis modellszerű, menynyiségi előrejelzésekre képes gondolkodásra is, ez nem szoríthatja ki következmények nélkül a társadalomtudomány hagyományos, többi elemzési eszközét. Vonatkozik ez a kikérdeztől a folyamatleírásról és esettanulmányozásról át a történelmi és a statisztikai elemzésig, sőt akár az *oral history*ig terjedő körben. Minél közelebb kerülünk az értelmezéstől az alkalmazáshoz, annál fontosabb lesz az egyedi összefüggések, a politikai, társadalmi, értékrendi, kulturális és hasonló puha tényezők – köztük a vélekedések, látszatok, divatirányok – feltérképezése és az elemzésbe, netán javaslatba építése.

Az előzőek alapján – és nem utolsósorban éppen a rendszerváltozáskor szerzett tapasztalatok alapján – *határozottan el kell vetnünk a mikroalapozás igényét, elméleti és módszertani szinten egyaránt.* Talán elég a magánosításra, a liberalizálásra, a versenypolitikára vagy éppen a pártatlan intézmények működésére utalnunk ahhoz, hogy kétség se férjen hozzá: a makrofolyamat sem elvi, sem gyakorlati, sem elméleti, sem alkalmazott szinten nem vezethető vissza a mikróra. Különösen a Kenneth Arrow (1950) által már formálisan is bizonyított aggregációs probléma és ama régi ismert elméleti felismerés okán, amely szerint az egész több a részénél (struktúrájában, működésében és eképpen mozgástörvényeiben is). Ami jó volt a spontán privatizátornak, bizony nem volt jó a közösségnek. Ami jó volt az egyes termelőnek – a piacvédelem, az itt kialakuló magas ár – bizony nem volt jó a fogyasztónak. Ami jó az éppen hatalmon lévőknek rövid távon, gyakran ellenkezik a hiteles tájékoztatás vagy akár az államszámvitel – és a szakszerűen végzett vállalati könyvHITELESÍTÉS – szempontjaival is.

Mindezek okán e részterület megerősíti azt, ami nem a térség kutatói által, hanem az Amerikában erős osztrák iskola művelőinek (Boettke et al. 2013) kiáltványában fogalmazódik meg. Nevezetesen: a közgazdaság-tudomány – sőt a tan is – ha releváns kíván lenni, akkor az *összehasonlító módszer, a történeti közelítés és a politikai értelmezés* hármására kell, hogy alapozódjon. Ez sok tekintetben emlékeztet a klasszikus közgazdaságtan – annak idején volt – fősodrat jellemző holisztikus közelítésre, annál azonban határozottan szikárabb. Elismerve ugyanis a társtudományok – köztük a politikatudomány és a szociológia – jelentőségét és építve a természettudományok által kialakított új felismerésekre – például az emberi természettel és aggyal kapcsolatban – nem is törekedhetünk a 19. század nagy álmának, a *Grand Theory of Everything*nek, azaz a minden részterületet integráló egyetlen nagy elméletnek a megalkotására. Ez utóbbi már csak az egyes részterületek eltérő közelítésmódja és az ezeket megjelenítő – *egymást sokszor kizáró – paradigmák és eltérő elvontsági szintek, eltérő működésmódok* szerint sem lehetséges.

Egyetlen előadás keretében nem lehet a tudományszak egészének gondja-
it tárgyalni, még kevésbé azokra tartós megoldást kínálni. Abban bízunk, hogy
mostani gondolatmenetünk – a teljesség és a tévedhetetlenség igénye nélkül –
hozzájárulhat annak megvilágításához, hogy egy részterület művelése miképpen
csatolódik vissza a közgazdaság-tudomány egészébe. Utóbbi a számos részterület,
az ellentétes tapasztalatok és közelítések kavalkádjából szűrődik le a jövőben is.
Bízunk abban, hogy a valóság és az elmélet kölcsönkapcsolatának erősítése révén
a társtudományokra nyitottabb, az azokkal való együttműködést és *párbeszédet*¹²
kimondottan feladatának tartó, azaz *nyitott és konstruktív közgazdaság-tudomány* ki-
alakulásához járulhatunk hozzá, jelenleg és a jövőben is. És ezzel – ha kis lépéssel
is – közelebb juthatunk sokszor kaotikusnak tetsző világunk jobb megértéséhez,
valamint a megoldható részfeladatok korábbanál sikeresebb megoldásához is.

¹² Ez egyebek mellett megköveteli, hogy még a könnyebb matematikai leírhatóság érdekében se éljünk
olyan föltételezésekkel, amelyeket a társtudományok megcáfoltak, mint például a tömegjelenségeket
is mozgató racionalitás, az előny-hátrány szimmetriája vagy a korlátlan és tökéletes információ ren-
delkezésre állása és annak földolgozására való korlátlan képesség, esetleg a gazdaság szereplőinek
végtelen élettartama és konstans teljesítménye.

Irodalom

- Aoki, M. 2001. *Comparative Institutional Analysis*. Cambridge/Mass. – London: The MIT Press.
- Arrow, K. 1950. A difficulty in the concept of social welfare. *Journal of Political Economy* 58/4: 328–346.
- Bauer, P. 1981/2000. The disregard of reality. In: Bauer, P.: *From Subsistence to Exchange and Other Essays*. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 15–27.
- Berebd, T. I. 2010. *From the Soviet Block to the European Union*. Cambridge–New York: Cambridge University Press.
- Boettke, P.–Coyne, C.–Leeson, P. 2013. Comparative historical political economy. *Journal of Institutional Economics* 9/3: 285–301.
- Colander, D. 2009. Can European economics compete with US economics? And should it? Middlebury College, Department of Economics. *Discussion Paper*, 10–39 (letöltve 2013. jan. 26.).
- Csaba László 2014. *Európai közgazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Elekes Andrea–Halmai Péter 2013. Az új tagállamok növekedési modellje: kihívások és kilátások. *Külgazdaság* 57/7–8: 32–66.
- Erdős Tibor 2012. Egykulcsos jövedelemadó és gazdasági növekedés. *Közgazdasági Szemle* 59/2: 109–138.
- Hare, P. G.–Turley, G. eds. 2013. *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*. London: Routledge.
- Hudson, J. 2013. Ranking journals. *Economic Journal* 123/570: F202–F222.
- Kollmorgen, G.–Merkel, W.–Wagener, H.-J. eds. 2014. *Handbuch der Transformationsforschung*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Kokodko, G. W.–Tomkiewicz, J. eds. 2011. *20 Years of Transition: Achievements, Problems and Perspectives*. New York: Nova Science.
- Kornai János 2012. *Gondolatok a kapitalizmusról*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Laband, D. N. 2013. On the use and abuse of economics journal rankings. *Economic Journal* 123/570: F223–F254.
- Mihályi Péter 2009. A washingtoni konszenzus jelentősége a posztoszocialista országok számára. *Competitio* 8/1: 5–25.
- Móczár József 2008/2009. Közgazdaságtan vagy közgazdaságtudomány? A XX.század legfontosabb eredményei, I–II.rész. *Competitio* 7/2: 5–34; 8/1: 76–97.
- Szakolczai György 2010. A washingtoni konszenzus és a posztoszocialista országok. *Competitio* 9/1: 167–187.
- Szentes Tamás 2011. *Fejlesztés-gazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Turley, G. – Luke, D. 2010. *Transition Economics – Two Decades On*. London: Routledge.
- Winiecki, J. 1992. Knowledge of Soviet-type economy and ‘heterodox’ stabilization-based outcomes in eastern Europe. *Weltwirtschaftliches Archiv* 129/2: 384–410.
- Ziliak, S. T.–McCloskey, D. 2008. *The Cult of Statistical Significance : How Standard Error Costs Us Jobs, Justice and Lives*. Ann Arbor/Mich.: University of Michigan Press.

